

*Én kezdettől fogva az építészeti kritikát
főként az épület elemzésére alapoztam.
Az épületet megmagyarázni annak, aki
elolvassa a kritikát. Nem bíráló! Bíráló
is van benne, dicséret is van benne, de
e kettő csak alfejezete a lényeknek, s a
lényeg az elemzés.*

Kubinszky Mihály

Kubinszky Mihály utolsó – mint ez csak évek múltán derült ki – előadását 2013. november 5-én tartotta a Nyugat-magyarországi Egyetem végzős építőművész diákjainak. Az Alkalmazott Művészeti Intézet Deák téri kiselőadójában rendezett tanóra keretében kértem fel, hogy az Építészeti elemzés tantárgy aktuális kurzusában beszéljen nekünk építészekritikai munkásságáról.²

Miért a címbeli utalás? Visszaemlékező kötetének ionja az őt, vagy legalább írásait ismerők számára inkább dór, ha építészekritikai munkásságát megidézzük. Igen, voltak elődei, mint Bierbauer Virgil³ a *Tér és Forma* főszerkesztő-építész-építészekritikusa vagy a részéről is többször hivatkozott Kotsis Iván⁴ műegyetemi professzor, akit tanítványként tisztelt. Ők voltak a modern építészet legelső magyar hirdetői, sokat áldoztak a kor haladó eszméinek országbeli elterjesztéséért. Az ő kritikai szemléletük és építészelméleti felvértezetttségük, az új építészet első vonalában vállalt szerepük közvetlen folytatója – és mint látjuk majd: kiterjesztője – lett Kubinszky Mihály. Kései követők számára ő az alap, mint a megidézett görög klasszikus kor első, stílussá, paradigmává lett művészeti, s ezzel gondolati irányzata. Kiindulás, mely a felismerések törvényeinek lefektetője, s mint ilyen, nem kikerülhető.

Az emlékezésem alapjául szolgáló előadása után közel egy esztendővel Kubinszky Mihály a kritikáról közölt gondolatait sajtó alá rendezte és megjelentette a Magyar Szemlében,⁵ megváltoztatott sorrendben, a sajtó által megkívánt tömörített, húzott tartalommal. A kissé áthelyezett hangsúly és a szakmai nyelvezettel csinján bánó írásmód is mutatja a szerző soha nem múltó figyelmességét a közlendőjével megcélzott közönség iránt.

¹ Utalás *Kubinszky Mihály: Az ion fejezet* – helyesen Kubinszky Mihály és a szerző szerint: ion – (2006. HAP Galéria) című emlékirataira.

² Az előadás hangfelvétele meghallgatható a <https://drive.google.com/open?id=0B4jQE-gQi7dqOTQZRWZ1bmlDeW8> linken.

³ Bierbauer (Borbíró) Virgil (1893–1956) építész, építészeti író.

⁴ Kotsis Iván (1889–1980) építész, építészettörténész, egyetemi tanár.

⁵ Kubinszky Mihály: Az építészeti kritikáról. Magyar Szemle Új folyam 22. (2014) 7-8. sz. 195–200. http://www.magarszemle.hu/cikk/az_epiteszeti_kritikarol

Kubinszky Mihály portréja (év nélkül). SOE Központi Levéltár, képgyűjtemény, jelzet nélkül

Sokszor hangsúlyozta, hogy legnagyobb sajnálatára az építészeti kritika szinte csak a szakmai folyóiratokban jelenik meg, s így kizárólag az építészek érdeklődésére számíthat. Hogy a közbeszéd csak felszínesen kezeli az építészetet – tetszik vagy nem tetszik egy-egy épület –, nem hagyta nyugodni. Szinte minden közszemélyi megszólalásában jelen volt az a komplex, szélesan tájékozott és határozott vélemény, amely az összefüggéseket világosan láttató építészeti logika sajátja.

Nem kiáltványszerű, kinyilatkoztató, harcos, gúnyos, mint Borbíróról írja Preisich Gábor,⁶ aki módszerét tekintve ma már nehezen volna követhető. Borbíró – akkor még mint Bierbauer – Virgil a Tér és Forma folyóirat hasábjain a húszas évek végén minden, Budapesten megépült új házat bemutatott, fényképekkel és rövid leírással az olvasóra bízva a megítélést. Fokozatosan vált a korszerűséget következetesen, minden tárgyalt épületen számon kérő bírálóvá. Kubinszky Mihály ezzel szemben inkább a türelme, választékos választásai, illetve körültekintő tájékozottsága, józan szemlélete okán vált széles körökben ismert és elismert építészeti szakíróvá.

*„Bizonyos fokig olyan voltam építészen, mint a vidéki körorvos, aki fogat húz, sebet gyógyít, hashajtót ír fel és ha kell, borotvál”*⁷ – kezdi mondandóját, egy mondattal elhelyezve

⁶ Kubinszky Mihály (szerk): Modern Építészeti Lexikon. Budapest, 1978. 40.

⁷ Az előadáson elhangzottakat kurzív, idézőjeles formában jelölöm – az élő szöveget igyekszem szó szerint, ahol kisebb korrekcióra szorul, ott javítva közölni. A saját kiegészítést szögletes zárójelbe teszem.

önmagát a magyar építészet terében, s egyúttal szerényen jellemzi azt a sokféle tevékenységet, amelyet hosszú pályáján betöltött. Rögtön ezután megnevezi tanárait, akik műegyetemi tanulmányai során a leginkább formálták szemléletét: Csonka Pál, Rados Jenő, Kotsis Iván, Weichinger Károly, Bardon Alfréd, Korompay György, Kardos György, Széll László, Farkasdy Zoltán és Jánossy György. Pályáját hét esztendei kivitelezésben töltött idő után a soproni egyetemen folytatta. Időközben megjelent a *Vasutak építésze Európa-ban* címmel első építészettörténeti tanulmánykötete 1965-ben. Foglalkozott az általa később is sokszor idézett úttörő osztrák építész, Adolf Loos munkásságával, amelynek eredményeként az Akadémiai Könyvkiadó Architektúra sorozatában 1967-ben megjelent a monográfia.

„Hegedűs Béla, a mezőgazdasági építészet tanára és Winkler Oszkár professzor, főnököm és [...] atyai barátom egy ebéd során beszélgetésnél megemlézték, hogy mivel én szeretek írni, írnek-e kritikát. Mondom, én nem írhatok kritikát, amikor magam ezt nem művelem főállásként. Említettem Vaszary Gábort, aki szerint kritikus az a személy, aki másnál bírálja azt, amit saját maga egyáltalán nem tud megcsinálni. Erre Hegedűs Béla azt mondta, hogy ez annyiból nem igaz, hogy a színikritikát sem azok írják, akik a színpadon szerepelnek. Ez hihetetlen lökést adott nekem és elkezdtem írni a kritikát. A Magyar Építőművészetben akkor ott a főszerkesztő Nagy Elemér barátom volt.” – fogalmazta meg emlékezetes anekdotázó stílusában a kritikairás kezdeteit. Az építészetről folytatott diskurzus szükségességét ma sem kell bizonyítanunk, a hatvanas évek későmodern útkereső törekvései azonban talán még a mainál is erősebben igényelték a szót, a beszédet, az elemzést, a kritikát. Erről emlékezett meg Előadónk, amikor a jeles kortárs építészek reakcióiról beszélt: Zádor Anna az élesebb hangvételt kérte tőle, Ivánka András azt, hogy jelenjen meg a minél több írás között az ő háza is, Jánossy György pedig úgy fogalmazott, hogy egy kritika még a tervező számára is képes újat mondani.

„Az építészeti kritika egy sajátos műfaj és megoszlik tematikailag. Sajnos nem a legismertebb, a zenekritika, a színházkritika, még az irodalomkritika is bizonyára megelőzik, ismertebbek. Az építészeti kritika az építészársadalmon belül szorítkozik, tehát majdnemhogya a feladata is más. Az irodalomkritika sokkal inkább a nagyközönséghez szól. Az építészeti kritika nem szól a lakókhöz és nem szól annyira az építetőkhoz. Lehet, hogy ez baj is ... könnyebben lehetne ma jó építészetet produkálni és elismertetni, hogyha az építészeti kritika nem szorítkozna a saját [csoportunkra].”

A modern építészet elkötelezett híve volt. Hogy a vasút iránti rajongó érdeklődése vezette-e el a kortárs gondolkodás mélyreható tiszteletéhez, vagy már a Műegyetemen beoltódott, majdnem mindegy. A vasútépítészetben a tájjal, településsel létrejövő kapcsolatok éppen úgy foglalkoztatták, mint a pályaudvarok maguk. Ezt a tapasztalását fogalmazta meg számos példával. Éles szemmel vette észre, hogy a 20. század építészetének szemléletében a környezet meghatározó szerepet játszik: *„Nem csak megnéztem azt amiről írok, végiglátogattam, körbejártam, elgondolkodtam rajta, hanem megnéztem azt is, hogy hol áll, milyen környezetbe tartozik, és milyen sajátosságai vannak.”* Az illeszkedés meghatározó az épület minőségének megítélésakor, a környezet, a táj és az épített örökség milyen mértékben képes befogadni az újat.

Érzékletesen beszélt az építészetkritika szubjektív voltáról, megemlítve az objektivitáshoz elengedhetetlen kritériumokat is. Tézisekbe foglalta állításait és példákkal igazolta mondandóját. A szubjektivitás árnyoldalaként fogalmazta meg azt a jelenséget, amit a közelmúlt írott és internetes építészeti sajtójában is gyakran tapasztaltunk: egy-egy neves, immár sztárrá avanszált tervező bármilyen új megmozdulását szinte reflex-szerűen kritikátlan rajongással fogadják. Így történt ez az 1930-as évek építészeti sajtójában is. Ha a három nagy európai újító, Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe vagy Le Corbusier egy-egy új épülete megjelent, majd' minden esetben csak dicséretet kapott, valódi értékeitől függetlenül. Kubinszky Mihály ezzel szemben arra int, hogy a szubjektivitás – bár elengedhetetlen – korlátozódjék a személyesen megélt élményre, a bíráló saját korának, etnikumának⁸ és az ezekből leszűrte gondolatainak megfogalmazására. Tézisei az alábbiak:

A kritika korhoz kötött

Az építészeti kritika a 19. század végén keletkezett, egyenes következményeként a technikai fejlődés generálta szemléleti különbözőségeknek. *„Egymás mellett élt sok elgondolás: a különbözőséget a historizmus, szecesszió, premodern váltotta ki. Nem voltak egységes irányzatok. Volt az íves vonal, volt a geometrikus ornamentika vonala, volt a Heimatstil, volt a historizmus szolgái követése, volt a pluralizmus, amelyik a historizmus különböző örökségeit vegyítette, keverte, egyes dolgokat kiragadott belőle [...] [és ez a sokféleség] természetesen kiváltotta a közönségből és az építészekből a más elképzelések elleni ellenszenvet, kritikát és a szakavatott kritikusok között is nézeteltérések keletkeztek.”*

A kritika személyhez kötött

A historizmus végén kritikai folyóiratok alakultak, melyek felhívták a figyelmet a műemlékvédelem fontosságára. A szemlélet azonban kezdetekben eléggé szubjektívnek mutatkozott, *„[A] műemléket nagyon sokáig behatárolták. Még az én ifjúkoromban a műemlék a klasszicizmussal végződött [...], még a nagy Pogány Frigyes is [...] első könyvében azt írta, hogy a szecesszió légüres térbe dobja a művészt [...] jellemző arra, hogy sem a múltat helyesen besorolni mint a jelennek az előzményét még a korban nem tudták, és a közelmúlt iránt nagyon kevés volt a tisztelet.”*

A divatok hatásai nem kerülhetik el az építészetet sem, példákön keresztül bizonyítja a szemlélet gyökeres változásait: pár esztendeje még az akkor üdvözítőnek tartott vezető gondolkodás, a posztmodern elítélte a Bauhaust. Azt a Bauhaust, amely a modern építészet forradalmát indította útjára. Manapság ismét a koramodern eszméi és a – képzőművészetből, például Joseph Alberstől ismert – minimalizmus szellemisége kerültek előtérbe. Olyannyira, hogy a posztmodern eszközöket már idejétmúltnak, korszerűtlennek

---

⁸ Az etnikai környezet Kubinszky Mihály értelmezésében az időjárás, a talajviszonyok, az életmód és a vallás által meghatározott örökséget jelenti.

látjuk. A modern építészeti korszakváltozásairól, szinte évtizedenként változó társadalmi elfogadottságáról, tematikájáról és fenomenológiájáról Ferkai András munkássága nyomán tájékozódhatunk részletesebben.⁹

A kritika helyhez kötött

Christian Norberg Schulz *genius loci* értelmezését¹⁰ hívja segítségül ahhoz, hogy kifejtse: Európa építészettörténetében jelentős a különbözőség, s gyakran a szembenállás Dél és Észak körülményeiben, életszemléletében és gondolkodásmódjában. Ez a feloldhatatlan különbség vezet többek között az északi gótika és a déli reneszánsz szembenállásához, Kubinszky szerint a germán és a latin kultúra különbségei vezettek a reformációhoz is. „Egy olasz építész nehezen tudta kritizálni a gótikát. Elvetette teljes egészében. A gótika szó maga barbarizmust jelentett.” A norvég építészeteoretikus példáival (Khartum, Český Krumlov mint saját környezetük jellegzetes alkotásai) világítja meg a karakter kérdését.

Az építészet és a kritika meghatározó kritériumai

A reneszánsz által felfedezett, majd a posztmodern által újraidézett római kori építész, Vitruvius építészeti elméleti munkájának kiemelt fontosságú tételei szerinte ma is érvényesek. A professzor részletesen elemezte a *firmitas – utilitas – venustas* (fordításában: erősség – hasznosság – kellem) definiálta összetettséget. Rámutatott, hogy Alberti építészeti elméletében ez a hármas egység miként kap új értelmet: *necessitas*, azaz szükségesség és *dignitas*, azaz méltóság a hasznosság és kellem helyében. Ezzel vezette be a nagyságrend fogalmát az építészeti értékelésbe.

Ez a tudás újra felelevenedik a koramodern korszakában. Louis Sullivan híres mondatát, miszerint a forma követi a funkciót a korszak építészeti kivétel nélkül alkalmazták gyakorlatukban. Kubinszky Mihály itt visszautalt Vitruvius hangsúlyára: „...az nagyon figyelemre méltó, hogy Vitruviusnál a 'venustas' tulajdonképpen nem szépséget, hanem kellemet jelent. Néha [felmerül a kérdés], milyen legyen a modern építészet? Szép? Igazodjon? Lapostető, nyeregtető, faváz, színes vakolat, dekor, nem-dekor? Kellemes legyen! Ez egy döntő meghatározás. Kellemesség alatt a különböző korok más kritériumokat támasztanak, és a kritérium a kritikának alapvető eleme.”

⁹ Például: Ferkai András: *Úr vagy megélt tér – építészettörténeti írások. Építészet/elmélet sorozat. Budapest, 2003.*

¹⁰ „A helyhez fűződő jó viszony azt jelenti, hogy törődünk a hellyel. A törődés gondoskodást jelent, amelyet ebben az összefüggésben 'kreatív alkalmazkodásként' értünk. A hiteles építész a gondoskodás építészete, amely egyben szükségképpen participatív, részvételen alapuló építészet.” Christian Norberg Schulz: *Hiteles építészet felé.* In: Kerékgyártó Béla (szerk.): *A mérhető és a mérhetetlen. Építészeti írások a huszadik századból. Budapest, 2000.*

A jó épület és az illeszkedés

A fent tárgyalt kritériumok mellett még az időtényezőt említette, és a tartósságot, mely összefügg a rendeltetéssel. Az anyag alkalmazásának helyessége a kultúrkör, az etnikai környezet függvényében elvezetnek az illeszkedés fogalmköréhez. Ezzel összefüggésben érzékletesen mutatott rá a műemlékvédelem és az örökségvédelem felfogásbeli differenciájára. Míg a műemlék egyedi valójában, eredeti összefüggéseitől akár függetlenül kezelt entitás, s mint ilyen, környezetének megváltozása során veszélybe kerülhet még a léte is, az örökségvédelem Kubinszky Mihály szerint a teljes egységet, együtttest tartja megőrzendőnek. A Semmering vasút legutóbbi korszerűsítése után előállt felemás állapot ismertetése apropóján fogalmazza meg: *„Az örökségvédelem nagyon fontos, hasznos dolog, és talán jobban megérti a nagyközönség, mint a műemlékvédelmet [...] már csak azért is, mert nagyon széles kritériumok alapján választják ki a megfelelő alkotásokat. És mert nem csak egy épületet, hanem egy városrészt, egy falut, egy tájrészletet, egy hidat a hozzá tartozó völgyel vagy folyóval együtt véd. Az örökségvédelem etikai hódolat egy kultúra iránt.”*

Pogány Frigyes nyomán foglalkozott a karakter- vagy jellegvédelemmel mint az illeszkedés alapvető kritériumával. A jelleg megóvása, az építészet fokozott figyelme szerint állandó kritikai támogatást kíván. Nem mondja ki, de ezzel a közelmúlt Kenneth Frampton által felvetett és tárgyalt kritikai regionalizmusára utal,¹¹ amely a ma építészet-filozófiájában kikerülhetetlen. Az építészet és a kultúra elmélyült kapcsolata különös figyelmet és kritikai támogatást igényel.

Ezt a támogatást adta meg Kubinszky Mihály életművével nekünk, kortárs építésszeknek és az építészet iránt érdeklődő közönségnek. A széles értelemben vett diszciplína közismertté tételében vállalt szerepe, előadásai, cikkei, könyvei, monográfiái, *Modern építészeti lexikona* mind arról a szeretetteli, figyelmes, fegyelemre intő gondosságról árulkodnak, amire ma is nagy szüksége lenne az építészetről szóló közbeszédnek. Az előadás utószavaként fogalmazott intelmeit minden új nemzedék számára ajánlhatjuk:

„Az építészeti kritikával [...] meg lehet fojtani egy építész, aki bizonyára jószándékú, tehetséges, és talán az egész jövőjét is tönkre lehet tenni. Tehát én azzal zárnám a gondolataimat, hogy az építészeti kritika igen nagy felelősség. Amikor én ehhez hozzákezdtem, talán magam sem gondoltam erre, de úgy hiszem igazam volt, amikor a Zádor Anna által talán tréfásan követelt mérgezett nyilak helyett én érdemben csak elemeztem. És hogy ha valami hasznot tudnak a mai beszélgetésünkből húzni, akkor talán vegyék ezt alapul. Igen, kritizáljanak, írásban, szóban, tanácsadásban, értekezleten, sajtóban, könyvben, fotóban, de inkább jószándékkal és elemző szándékkal. Semmi esetre sem a rombolásnak a szándékával, vagy szándék nélkül is, de annak az eredményével.”

---

¹¹ *Kenneth Frampton: A modern építészet kritikai története III. rész 5. fejezet: Kritikai regionalizmus – modern építészet és kulturális önazonosság 2. kiadás. Budapest, 2009.*